

SNB je dohoní

Jak učit o takzvaném třetím odboji?

Spory o důležitost třetího odboje sice těžko kdy zcela utichnou, ale přece jen už nejsou tak vyhrčené, jako tomu bývalo po konci komunistické diktatury. Důkazem je i publikace, která se snaží odpor vůči bývalému režimu podat v didaktické perspektivě.

MATĚJ METELEC

„Třetí odboj co do svých šancí a rozsahu nemůže být považován za zásadní společenský či politický fenomén,“ dočteme se v knize *Třetí odboj v didaktické perspektivě*. Není to tak dlouho, co by toto poměrně střízlivé konstatování vyvolalo bouři nevole. V devadesátých a nultých letech patřila problematika takzvaného třetího odboje k ústředním tématům interpretace komunistické diktatury v Československu. Emblematickým předmětem těchto střetů, které by bylo možné anachronicky označit za kulturní války, byly činy skupiny bratří Mašinů. Patří ovšem tak trochu k české tradici mít nejednoznačný vztah k hnutím odporu, protože spory se vázaly i k předchozím odbojům, prvním (byl důležitější zahraniční, či domácí?) a druhému (má větší zásluhy komunistický, nebo nekomunistický?). Přestože se zdá, že žár boje o smysl třetího odboje zeslábl, stále platí, že význam, jaký mu přiřkneme, ovlivní naše chápání vztahu československé společnosti a komunistického režimu.

Povinnost pochybnosti

Samotný pojem třetí odboj autoři knihy nepřijímají bezvýhradně, ve snaze vyhnout se neplodné terminologické debatě jej ale akceptují jako zažitý termín, který by dnes ve veřejné i odborné debatě šlo nahradit jen s obtížemi. To ale nijak neumenšuje jejich výhrady ke způsobu, jakým s ním historici často pracují. Tomu se věnují v úvodní kapitole teoretické části svazku Vojtěch Ripka a Karina Hoření. Kritizují samozřejmost „intuitivně definovaného konceptu“, jehož přílišná jednoznačnost „historiky třetího odboje“ mnohdy vede k přehlížení či podcenění „pluralitu motivací lidského jednání“. Jinými slovy, Ripka s Hoření zdůrazňují, že odpor proti komunistické diktatuře nemusel být vždy veden jasnou prorežimní intencí, kterou v něm často nacházely až zpětně represivní orgány komunistické moci. Bádání tu naráží na problém jednostrannosti pramenů – „odbojáři“ často zanechali stopu jen v režimních pramenech, podřízených úmyslu vytvořit politické motivace tam, kde žádné být nemusely.

Ripka s Hoření se vymezují také vůči přejímání pamětnického narativu, které bylo zvláště v devadesátých letech motivováno nejen oprávněnou snahou o nápravu křivd a rehabilitaci obětí diktatury, ale také touhou dokázat, že v Československu existovala rozsáhlá protikomunistická rezistence. Tento přístup ovšem „zastiňuje vědecké kladení otázek a namísto vědecké metody založené na pochybnosti deklaruje nepochybnost a staví ji jako jedinou poctivou alternativu“. K tomu je nutno dodat, že recidivy této v podstatě ideologické snahy uvrhnout do morální klatby pochybnost zažíváme i mimo oblast třetího odboje dodnes.

Jako na zásadní pro porozumění fenoménu třetího odboje upozorňují Ripka s Hoření na otázku jeho rozsahu. Zda byl odboj rozsáhlý či naopak marginální, je možné posoudit nikoli na základě ideově motivovaných

Zatímco v případě ČSR lze o třetím odboji mluvit jen s obtížemi, v Estonsku se skutečně odehrál. Foto archiv VUF

„pravd“, ale v komparaci s dalšími zeměmi východní Evropy a také s formami odporu proti jiným režimům.

Pluralita nástrojů

Jak název knihy napovídá, pojednání rezistence v první polovině padesátých let má cíle v první řadě didaktické. Úvodní kapitola teoretické části nastiňuje různé historiografické přístupy a je střízlivým zhodnocením jak třetího odboje, tak jeho recepce v české polistopadové historiografii. Po ní následuje trojice příkladových textů, které přináší různé přístupy a témata: Roger D. Petersen aplikuje teorii racionální volby na protikomunistický odboj v poválečné Litvě, Claudia Koonz píše o „ženách, které se postavily Hitlerovi“ a Keith Barton a Alan McCully představí didaktiku soudobých dějin založenou na „kontroverzní výuce“ v Severním Irsku.

Praktická část přináší čtyři případové studie a návod, jak je používat při výuce na středních a základních školách. Jejich témata jsou proto dostatečně pestrá: Jan Hošek, nejdříve komunistička a příslušník SNB, později agent-chodec; spontánní demonstrace v Dobrušce proti kolektivizaci, z níž udělaly represivní orgány plánovanou protistátní akci; osud mladého dělníka Ilji Nazarkovyče, který sehrál význačnou úlohu v plzeňské revoltě. Poslední z případových studií je nejslavnější a zároveň nekontroverznější: týká se skupiny bratří Mašinů. V hodnocení jejich činnosti, které dodnes rozděluje českou společnost, nejde ani tak o intenci, v níž výraznou roli hrála touha dostat odkazu otce, hrdiny druhého odboje, jako spíše o formu – hlavně podřezání svázaného příslušníka SNB Honzátky.

Velmi rozdílné formy odboje, které ilustrují případové studie, ukazují slabiny, na niž autoři knihy upozorňují, totiž že v českém prostředí chybí „konceptuální rozměr diskuze o protikomunistickém odboji“, a že „mnozí badatelé teoretické zakotvení ani nepovažují za podstatné“. To se týká nejen třetího odboje, ale rovněž celého období komunistické diktatury. Nezájem o teoretické nástroje historické analýzy je mnohdy legitimizován představou, že historik vchází do archivů hledat Pravdu jako jakousi platónskou ideu, kterou stačí vynést a artikulovat, protože jazyk je podobně jako v scholastickém tomismu jen odrazem věcí (adaequatio rei et intellectus). Výsledkem je, že značná část děl věnovaných (nejen) třetímu odboji představuje „toliko popis jednotlivých odbojových skupin nebo

činů jednotlivců“ a v řadě oblastí soudobých dějin nám stále chybějí zastřešující práce. Dostatečnou ilustrací je skutečnost, že nejlepšími dějinami KSČ zůstává více než třicet let po listopadu stále práce francouzského historika Jacquese Rupnika z roku 1981.

Smysl odboje

Při hodnocení takzvaného třetího odboje autoři upozorňují i na skutečnost, že v Československu v padesátých letech chybějí „momenty odboje a rezistence, které by přitáhly přímou pozornost západních badatelů“. Tento nezájem souvisí s malou intenzitou rezistence a vypovídá o lokálním a ideologickým charakteru sporů o třetí odboj. Ti, kteří by jej rádi viděli co nejširší, v něm spatřují důkaz, že československá společnost odmítala komunismus, který jí byl vnucen zvnějšku. V komparaci však tato teze nejspíš neobstojí. Přesto jednostranný přístup stojící na pozicích anglosaské vědy, ke které se hlásí i autoři *Třetího odboje v didaktické perspektivě*, má svá úskalí. Absence jak osobní, třeba zprostředkované, tak i společenské zkušenosti s komunistickými diktaturami někdy vede k neporozumění a užívání nepřipadných politických kategorií.

I když autoři, jak bylo výše řečeno, nepovažují třetí odboj za zásadní společenský a politický fenomén, nepřejí si snižovat význam izolovaných aktivit. Sami však pouze naznačují, jak tento význam hodnotit. Přirovnání k odboji ve varšavském ghettu, jak na jednom místě činí, je ale přinejmenším nadsazené. Už jen pro kontroverze, jež dodnes některé akce třetího odboje vyvolávají. Ty nepochybně souvisí i s tím, jak se na základních a středních školách učí dějiny 20. století. Dokud půjde o „nalejváru“ v duchu „demokracie je dobrá, komunismus byl špatný“, která v mnohém může připomínat výuku před listopadem 1989, budou tato témata stále vědným momentem politické instrumentalizace, podobně jako třeba odsun, respektive vyhánění sudetských Němců. Zlepšení se nicméně sotva odehraje dřív, než přestane přehlížet důležitost pedagogiky, ať už jde o platy nebo stále nízkou společenskou prestiž učitelství. Přitom nižší stupně školství vedle rodiny zásadně formují rámce, které si neseme dál životem, aniž by je většina z nás dále problematizovala či zpochybňovala.

Jaroslav Pinkas (ed.): *Třetí odboj v didaktické perspektivě*. NLN a ÚSTR, Praha 2020, 222 stran.

ULTIMÁTUM

Na periferii zelené Evropy

MATOUŠ HRDINA

Pandemie jednou skončí. Jenže pokud se v jejím průběhu budeme věnovat jen řešení akutních dílčích problémů a vykašleme se na jakékoli snahy o smysluplnou proměnu naší budoucnosti, může se nám stát, že z lockdownu vylezeme do země, která se ocitla na periferii čím dál zelenější Evropy.

Už před vypuknutím krize bylo jasné, že přestavba unijní ekonomiky na zelenější a udržitelnější model není jen diskutovaným nápadem, ale nezpochybnitelným faktem, jehož nástup pak pandemie jen urychlila. A už když byl v prosinci loňského roku představen plán Evropské zelené dohody (European Green Deal), bylo jasné, že jeho přijetí bude nejméně skřípat právě v našem regionu.

V poslední době se to bolestně projevilo například v případě Evropského fondu obnovy, jehož prostřednictvím chce Evropská komise členskými zemím rozdat 750 miliard eur na záchranu poškozené ekonomiky. Podle informací Deníku Referendum si z něj chce česká vláda požádat o granty ve výši 172 miliard korun a dalších 225 miliard ve formě zvýhodněných půjček. Háček je ovšem v tom, že musí být alespoň dvacet procent vynaloženo na digitalizaci a sedmatřicet procent na řešení klimatické krize, což je Babišovi nejspíš zcela jedno, a hrozí tedy, že nedostane nic. I deklarované zelené investice totiž v podání české vlády znamenají hlavně obří výdaje na budování infrastruktury včetně kanálu Odra–Dunaj–Labe nebo rozvoj energetiky založené na biomase a zemním plynu, který ale EU nejspíš brzy právem vyřadí nejen z udržitelných, ale i takzvaných přechodových zdrojů energie.

Podobnou dynamiku má i zacházení s Fondem spravedlivé transformace, který by v regionech dosud závislých na uhlí měl investovat do vzdělávacích programů, malých podniků a ochrany životního prostředí, ale místo toho například v Ústeckém kraji nejspíš půjdou peníze velkým energetickým firmám vlastněným státem či českými miliardáři. Podobný způsob vyvádění prostředků do kapes „klimatických baronů“ už zaznamenali i v jiných východoevropských zemích, a možná tak mají pravdu kritici celého plánu, kteří Fond spravedlivé transformace označují hlavně za úplatek vládám zpátečnických fosilních států za jejich souhlas s reformou.

Nejen Česko pak selhalo v otázce reformy společné zemědělské politiky (CAP), jejíž původní, ekologicky orientovanou podobu v říjnu rozložil Evropský parlament i Rada EU. Plán na přesměrování dotací k malým farmářům a alokaci minimálně třetiny rozpočtu na ekologické zemědělství padl pod vlivem lobby agrokorporací a implementace reformy bude z velké části záviset na národních vládách. Asi není potřeba dodávat, jak si to bude představovat premiér a majitel Agrofertu v jedné osobě.

Na jaře jsme vzrušeně debatovali o tom, jak je pandemie příležitostí k zelenému restartu, ale ve světle současných událostí to bylo dost naivní. Spíš se zdá, že krize může fungovat jako omluva pro likvidaci ekologických politik, které budou muset ustoupit posvátným kravám Průmyslu a Ekonomiky. Proměškaná šance nás ovšem posune na ještě větší periferii Evropské unie, odkud budeme jen bezmocně pozorovat, jak se jinde mění věci k lepšímu, kdežto my se plácáme v nekončící krizi a environmentálním rozkladu.